

СТЕРИЈИН РУКОПИСНИ ПРЕВОД САЛУСТИЈА

У опсежној био-библиографској грађи, у бројним научним и књижевно-историјским прилозима о Јовану Стерији Поповићу (1806—1856) и његовом тематски разуђеном стваралаштву — литерарном, научном и педагошком, један једини пут и то пре равно једанаест деценија помиње се његов рукописни превод с латинског језика, под насловом *Бесега Јулија Цезара*. Ову белешку оставио нам је филолог и тада професор Велике школе у Београду Јован Бошковић, у часопису „Вила“ Стојана Новаковића¹. Од тада до данас овај изгледа једини прозни Стеријин превод с латинског остао је незапажен. А ово је свакако прави тренутак, она изузетна прилика да о њему прогоримо и од заборава отргнемо још један прилог историји класичне филологије код нас. Прилог није велики, али је утолико значајнији што долази са пера првог српског комедиографа Јована Стерије Поповића, песника *Даворја* и преводиоца Хорацијевих ода и сатира. Он је уз то састављао уџбенике латинског језика и књиге за потребе наставе, којом је управљао у Србији од 1842. до 1848. године, као начелник Попечитељства просвештенија. *Српска библиографија* Стојана Новаковића бележи *Латински буквар* (14 стр.) и *Латинску драматичку* (134 стр.), књиге штампане 1844. године, што значи да је Стерија њих припремао упоредо са израдом закона о школама и упутствима за рад наставника².

Савестан у сваком послу, Стерија се својски трудио и око историје. У најбољем случају испео се до разборитих изјава о задацима историје³. Позив Матице српске да се напише добро дело о српској прошлости дао је прилику Стерији да изнесе своје схватање о научно писаној историји: „Повестница је српска тамом покривена, податци разтурени и замршени; част по част, догађај по догађај треба историк наш трудно да истражуе, па кад све то изнађе, треба да са зрном соли прегледи, да се добро проточи, и оно само задржи, што је истинито, а да се одбаци, што је или неосновано,

¹ Бошковић Јован, *Списак нештампаних дела јок. Јов. Стерија Поповића „Вила“*, 1868, 18, 424—426.

² Грујић др Владимир, Јован Ст. Поповић као писац уџбеника. „Зборник Филозофског факултета у Београду“ IV/1, 1956, 344.

³ Сф. Радојчић Никола, *О историском методу Илариона Руварца*. „Гласник Историјског друштва у Н. Саду“, V (1932), 170—173.

или лажљиво, или од противника и пријатеља измишљено. Но ово радећи историк не сме узимати обличје адепта и само успехе свога истраживања нама саопштавати, а своје тајне задржати за себе. Него треба да нам стави јемца на све, што приповеда⁴. Састав је несумњиво разборит, а доста тога Стерија је могао да сазна управо преко Салустијевих списа, које је познавао много боље него што ми имамо доказа да то утврдимо. И римски историчар Салустије, баш као и Стерија, тежио је за истином, уносећи у описивање историјских догађаја говоре и писма, и то с тога да боље прикаже поједине личности и прилике у држави. Ова изузетна карактеристика Салустијевих историјских списа није остала непозната нашем Стерији, посебно у време када је писао уџбеник *Рейџорике*, сачуване такође у рукопису⁵. Отуда се прави разлог настанка, а можда и непосредни извор Стеријиног преводу двеју беседа из Салустија, мора посматрати у контексту са изворима његове рукописне *Рейџорике*, што је већ тема за себе.

У стеријиној заоставштини која се чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду, под насловом *Преводи с латинској — сѣихови и ѣроза*, чува се и рукопис М. 9.427. — Слово Јулија Цезара ѣриликом суђења Катилинини бунѣовника, кои су били ѣовѣшани, ѣоворено (из Салустѣија) и Слово М. Порѣија Катѣона у истѣом ѣредметѣу⁶. Ово неколико података било је сасвим довољно да се што лакше утврди прави извор; — то је Салустијева монографија о Катилининој завери — *Bellum Catilinae* или *De coniuratione Catilinae*, (cap. 51. и cap. 52.). У целости је, међутим, преведена само Цезарова беседа, док је говор М. Порѣија Катѣона преведен делимично.

Катилинина завера, доста значајан догађај у римској историји, зблиа се 63. године ст. ере. Био је то један од покушаја да се највиши положаји у римској републици задобију путем завере извесног броја лица која су међу собом повезана заклетвом верности (*coniuratio*). Салустије о завери пише, као што сам вели, „због новог злочинства и опасности“ (cap. 4,4 — *sceleris atque periculi novitate*). У ствари 5. децембра исте 63. године одржана је сенатска седница на којој је претресано питање кажњавања завереника. Ову седницу сазвао је конзул Цицерон да се изрекне казна похватањим Катилининим друговима: Лентулу, Цетегу, Габинију и другима. Пошто сам Цицерон с неколико речи отвари расправу, питани су за мишљење, по обичају, десигновани — за идућу годину изабрани — конзули, Силан и Мурена. За све Катилинине другове предложи Силан смртну казну. Његов предлог прихвати и Мурена, као и многи консулари (бивши конзули). А кад Јулије

⁴ „Седмица“, II (1853), 89—90.

⁵ Аноним, *Рукојиси Јована Сѣтерије Појѣовића у Библиѣтеци Матице српске*. „Летопис Матице српске“, књ. 377 (1956), св. 3, 311—312. — Иванка В. Веселинов, „*Рейџорика*“ Јована Сѣтерије Појѣовића. „Зборник историје књижевности“, књ. 9 (1974), Јован Стерија Поповић, стр. 539—638.

⁶ Аноним, *Рукојиси*...., стр. 311.

Цезар би упитан за мишљење, он изговори беседу (види Прилог 1) и предложи да се ухапшеници, уместо смртне казне, разашљу по муниципијама. Ова Цезарова беседа учинила је снажан утисак; многи сенатори су затим гласањем усвојили његов предлог и већ се мислило да ће бити изречен као сенатска одлука. Онда опет Цицерон узме реч и својом четвртом беседом против Катилине покуша да умањи утисак Цезарове беседе. Овај Цицеронов покушај остао би без успеха да није устао млади сенатор Марко Порције Катон, који је у својој беседи (види Прилог 2) подржао Цицеронов предлог. Тако је била решена судбина завереника: сенат их је осудио на смртну казну.

* * *

Стерија је свој превод двеју наведених беседа из Салустијеве монографије о Катилининој завери радио у једном даху, поправљајући сва она места за која је у том тренутку налазио изразе адекватније латинском источнику. Превод је радио на неререформисаном српском језику и правопису прве половине XIX века, па је стога и разумљиво што у њему има доста архаизама — лексичких и граматичких. У том погледу биће довољно илустративно да наведемо почетак беседе Јулија Цезара: „Сви људи, сабрани отци, кои се о стварима сумнителним саветују, морају бити чисти од зависти, пријатељства, гњева и сажаљивања. Тежко види дух истину, гди се ови кобе, нити је ико страстима и користи уедно угоднио. Кад' саслушаш разум, важи; но кад' нас страст обузме, дух ништа не важи“. Застаћемо на овој последњој Стеријиној мисли, која очигледно није довољно јасна. Наш преводилац, пре свега, не преузима све оно што у овом случају каже Салустије, а уз то облик *valet* преводи за ову прилику неадекватним изразом *важи*. У Салустија, наиме, ово место гласи: „*Ubi intenderis ingenium, valet; si lubido possidet, ea dominatur, animus nihil valet*“. А то би свакако требало превести на овај начин: „Када дух свој напрегнеш, он је снажан; а кад страст овлада, она је онда господар; а дух је немоћан“.

На појединим местима Стерија латинско *civitas* преводи са *варош* и *обштина*, што не пружа увек мисао адекватну оригиналу. Од словенских архаизма издвајамо ген. релативне заменице — *које*, у значењу — *чија* (*cuius*); нпр. у реченици — „срећа, *које* (уместо: *чија*) воља народима заповеда. — У поређењу изворне Салустијеве мисли: *qui convenit in minore negotio legem timere, cum eam in maiore neglegeris?* и њеног превода у Стерије: „како приличи у мањој ствари страшити се закона, кад' је у већој пренебрегаваш? — није тешко запазити да је наш облик *је* у ствари дослован превод латинског *eam*, што се односи на *legem*, дакле, на *закон*, а не на *сйвар*, како се по Стерији схвата. Отуда би превод овога места требало да гласи: „како приличи у мањој стари плашити се закона, кад *ја* (тј. закон) у већој (ствари) пренебрегаваш?“

Таквих пропуста, међутим, нема много у Стеријином преводу. Више је оних места која при првом читању остају нејасна због задржавања латинске конструкције и редоследа речи. Тако у Стерије читамо: „Но ова ствар велике је почетак невоље била“, дословно према изворном тексту: „Sed ea res magnae initium cladis fuit“. У том смислу посебно су илустративне и у Стеријином преводу готово неразумљиве две мисли из беседе Марка Порција Катона. Најпре аблатив апсолутни: „Capta urbe nihil fit reliqui victis“, преведен је овако: „Узетом граду ништа више не остаје побеђенима“, а у контексту беседе Катонова мисао требало би да се схвати овако: „Ако је град већ освојен, онда побеђенима ништа не остаје“. Иза тога Стерија поново остаје недовољно разумљив, када верно следи латинску конструкцију реченице: „si ista, cuiuscumque modi sunt, quae amplexamini, retinere, si voluptatibus vestris otium praebere voltis, expergiscimini aliquando et capessite rem publicam“, и преводи је овако: „ако ова, каква таква, којима пријањате, задржите, ако увеселенијама вашима спокојство прибавити желите: пробуд'те се један пут, и латите се републике“. Свакако ће много јасније бити да ово место изразимо преводом: „Ако хоћете да сачувате ове, какве да су, вама драге ствари, ако хоћете у спокојству да уживате, а ви се пробудите једном и прихватите државу“.

Сва ова места, међутим, биће много јаснија читаоцу у контексту Стеријиног рукописног превода који у прилогу доносимо, прилагођавајући га савременом правопису.

Београд.

М. Стојановић.

Прилог 1.

СЛОВО ЈУЛИЈА ЦЕЗАРА ПРИЛИКОМ СУЂЕЊА КАТИЛИНИ БУНТОВНИКА, КОИ СУ БИЛИ ПОВАТАНИ, ГОВОРЕНО¹ (Из Салустија)

Сви људи, сабрани отци! кои се о стварима сумнителним советују, морају бити чисти од зависти, пријатељства, гнева и сажалби-

¹ Оригиналан и необјављен рукопис Стеријиних превода беседа из Салустијеве *Катилинине завере* (Bellum Catilinae) налази се у Рукописном одељењу Матице српске под сигнатуром М. 9.427.

Рукопис је недатиран и без ауторовог потписа. Превод је могао настати највероватније у време када је Стерија писао уџбеник *Реторике*, сачуван такође у рукопису; дакле, у интервалу између 1841. и 1844. Рукопис је написан на плавичастој хартији. Листови су величине 40 x 25 и дају утисак да су искрзани. Пресавијени листови на половини означавају ширину ступца. Текст превода писан је на десној половини стране, готово до саме ивице листа.

Цео рукопис је написан истим, црним мастилом, понегде доста избледелим.

вања. Тежко види дух истину, гди² се ови кобе, нити је ико страстима и користи уедно угодно. Кад' саслушаш разум, важи; но кад' нас страст обузме, дух ништа не важи. Велику мложину³ краљева и народа, сабрани отци, мого би навести, кои, вођени гњевом или сажалењем, рђава су закључења правили, но ја волим оно напоменути⁴, што су предци наши, противу страстиј право и благородно чинили. У рату македонском, кои смо с краљем Перзом водили, обштина⁵ Родис, велика и богатољепна, која⁶ се помоћу римскога народа подигла, показала нам се неверна и противна, но кад' се, по свршетку рата, почне о Рођанима саветовати, праотци наши, да⁷ се не би рекло: више због рођанског блага, него неправде ради подигоше рат, волили су пустити иј с миром. Тако и у свима⁸ ратовима пунским, како су често Картагинци и у миру и примирју многа вероломства чинили, никад' не хотеше даном приликом вратити им, више⁹ сматрајући, што је њи достојно, него шта би им по правници учинити могли. То исто треба и ви да промотрите, сабрани отци, да не претегне Лентулово и прочи злочинство¹⁰ над' достоїнством вашим, нити да више гњеву него добром вашим¹¹ угодити имену. Јер ако се достојна за њихову кривицу казн налази, одобравам предлог новиј; ако ли величина злочинства превосходи свакиј разум, треба, по мојему мнијенију употребити оно, што се у законима налази. Понајвише од они, кои су¹² пре мене свој глас¹³ дали, оплакивали су цветно и великолепно падение републике; изложили су рата беснило, кое побеђенима предстои: како се девојке и деца отимају, отргавају¹⁴ дечица из наручја родитељски, домаћице изложене¹⁵ су самовољству победитеља; пљачкају цркве и домови; убиства и лажи бивају; једном речију¹⁶: свако је место преиспуњено оружием, лешевима, крвљу и запевком. Али, за вољу Божију, к чему је та беседа? еда ли да вас¹⁷ омразом к¹⁸ со-

Рукопис је написан ћириличким писмом прве половине XIX века, нерезформисаном азбуком и правописом. Интерпункција је граматичка. — Рукопис је сачуван у табацима и није повезан.

Текст рукописа доносимо прилагођавајући га савременом правопису и упоредо назначујући сва места која су првобитно другачије гласила.

² *Иза ѿоја је ѿрецијана, нечијљива реч*

³ *Иза ѿоја* (сабрани отци).

⁴ *Умесѿо* (навест)

⁵ *Исирег ѿоја* (показала се)

⁶ *Прег ѿоја* (показала нам се неверна).

⁷ *Иза ѿоја* (не би ко ре).

⁸ *Израз је уместнуѿи*

⁹ *Дойисано са сѿране умесѿо* (увек).

¹⁰ *Умесѿо* (преступлени(е))

¹¹ *Иза ѿоја* (имену).

¹² *Следи нечијљива реч*

¹³ *Првобитно* (мненија).

¹⁴ *Пре ѿоја* (дечица из).

¹⁵ *Првобитно* (излажу).

¹⁶ *Прейходно* (најпосле).

¹⁷ *Умесѿо* (вам)

¹⁸ *Уместнуѿо,*

заклетију напуни¹⁹? Заиста, кога догађај тако ужасан не побуђује, тога ће слово и узбудити! Ние тако, нити икоме на свету чине се неправде, себи нанешене, бити малене; а многи ове²⁰ узимају преко мере тежко. Но што је једном дозвољено, није другом, избрани отци; кои ниско²¹ и тавно²² живот проводе, ако из гњева што сгреше, мало ко зна, важност је стању њиовом пододна. Кои²³, великом влашћу снабдевени, на високом стоје степену, њиова дела цео свет зна. Тако је у највећем стању најмања слобода. Нити је пристојно усрдовати нити мрзити, а најмање срдити се. Што се код други зове гњев, то се код владе²⁴ гордост и свирепост нариче. Ја овако судим избрани отци; свако је мучење²⁵ мање, него злочинство ови; али²⁶ људи понајвише памте последње, и заборављајући, код злочинаца њихову кривицу, само (о) казни²⁷ њиховој говоре, ако је ова нешто строжије била. За Д. Силана, мужа²⁸ храброг и врстног, знам заиста што је год говорио, да је говорио из љубави к отечеству, нити је²⁹ у таквој ствари љубовју или непријатељством водим. Тако његов карактер и безпристрастие познајем. Али његово мишљење не да³⁰ ми се види³¹ свирепост³², јер шта може свирепост бити за онакове³³ људе? него противно³⁴ нашем прављењу. Јер доиста³⁵ или стра, или злочинство те нагонило Силане, намењениј конзуле, новиј³⁶ род казни изрећи. О страу излишно је говорити, будући³⁷ садашњим старањем најдостојнијег мужа, конзула, толика обрана стои под оружием. О казни можемо казати, нито јест у ствари: да је смрт³⁸ у тузи и беди одмор³⁹ невоља, а није мука; да она сва смртнима зла прекраћује; да после ње нити главобоља нити радост места има. Али за Бога, зашто ниси додао у пресуди, да се најпре шибама изложе? ваљ да⁴⁰, што закон порцијев забрањује? али тако⁴¹ исто други закони заповедају осуђе-

¹⁹ *Пре ѿоѿа* (у вас подигне).

²⁰ *Иза ѿоѿа* (више него што и јесу, узимали).

²¹ *Умесѿо* (тавно).

²² *Преѿходи нечиѿљива реч.*

²³ *Пре ѿоѿа* (Кои што пита).

²⁴ *Првобийно* (власти).

²⁵ *Умесѿо* (Никаква мука).

²⁶ *Пре ѿоѿа ѿреѿѿана реч* (људи).

²⁷ *Уз ову реч у рукойису недосѿаје ѿредлој (о).*

²⁸ *Првобийно* (Д. Силан, муж), а *исѿред ѿоѿа је најѿре умейнуѿо а заѿим ѿреѿѿано* (За).

²⁹ *Умейнуѿо* (је).

³⁰ *Преѿрављено ѿрвобийно* (види), *ѿако ѿѿо је ѿреѿѿано* (ви. .).

³¹ *Умейнуѿо.*

³² *Преѿходи нечиѿљива реч, вероваѿно* (бити).

³³ *Умесѿо ѿрвобийној* (овак. .).

³⁴ *Преѿходи ѿреѿѿано* (на)

³⁵ *Пре ѿоѿа* (зло. .)

³⁶ *Првобийно* (нов)

³⁷ *Следи неколико ѿреѿѿаних нечиѿљивих речи.*

³⁸ *Умейнуѿо.*

³⁹ *Пре ѿоѿа* (смрт).

⁴⁰ *Исѿисано изнад ѿреѿѿаној* (Зато ли).

⁴¹ *Доисано in margine.*

ним грађанима живот не одузимати, него им заточеније допустити. Или, што је горе бити бијен, него убијен? али шта је грозно и тешко за људе у таквом злочинству уваћене? или, што је лакше? како⁴² приличи у мањој ствари⁴³ страшити се закона, кад' је у већој пренебрегаваш. — Али ко ће опорочавати, што је над убицама отечества пресуђено? време, дан и срећа, које воља народима заповеда. Њима ће се праведно догодити, што год им се случи; но међу тим сабрани отци, промотрите, шта ћете за друге поставити. Сви рђави примери проистекли су из добри; али кад' власт⁴⁴ на невеже или слабо ваљане доспе, новиј овај пример од казни достојни на недостојне премешта се. Лакедемонци, победивши Атињане, тридесет мужева поставили су, кои ће републику њиову водити. Ови су прво почели сваког најгорега, и свима зазорнога убијати без пресуде⁴⁵. Том се народ радовао, и право бити говорио је. После, кад' полако распуштеност поодјача⁴⁶, почели су добре као и рђаве по ћуди убијати, а друге држали су у страу и ужасу. Тако република, робством угњетена, луду радост скупо је платила. У нашем веку победитељ Сулла кад' је⁴⁷ Дамасиппа и друге овакове, кои су се бедом републике подигли, погубити дао, ко није његово дело похвалио? људе злоковарне, смутљивце поубијати⁴⁸, кои су бунама земљу колебали, свакиј је реко да је праведно. Но ова ствар велике је почетак невоље била; јер како је кои кућу или одају, нај-после какав суд или аљину чију пожелио; старао се да га у число прописани уведе! Тако, којима је Дамасиппа смрт радостна била, мало час сами су вучени⁴⁹: нит' је било краја убијању, док није Сулла све своје богатством испунио. Но ово се ја од М. Тулија и у ово време не боим; прем да у великој вароши има много и различити ћудиј. Може се у друго време, под другим конзулом, кои такођер војску при руци има, лажно што за истинито узети. Кад овим примером, по⁵⁰ решењу Сената, конзул сабљу извуче: ко ће му пределе положити, или ко ће га задржати? Наши стари, сабрани отци, нису се лишавали памети, нити игда дрзновенија; нит' им је гордост на путу стајала, да туђим устројенијама, ако су честита била, подражавају. Оружје и војне справе⁵¹ од Самнићана, знакове магистратске пријмили су понајвише од Тушка⁵², једним словом: што им се⁵³ гди нибуд код сојузника или непријатеља прикладно бити видло, с највећом ревношћу увели су код куће: волети

⁴² *Пре штоја ирецијано* (али).

⁴³ *Иза штоја* (закона се).

⁴⁴ *Исписано изнад ранијеј* (влада).

⁴⁵ *Првобитно* (неосуђена).

⁴⁶ *Уместо ирејходној* (понарасте).

⁴⁷ *Усписано изнад ирвобитној* (погубивши).

⁴⁸ *Прејходно* (које уби).

⁴⁹ *Уместо ирејходној* (вођени).

⁵⁰ *Уместо ранијеј* (после).

⁵¹ *Записано изнад ирецијане речи* (штитове).

⁵² *Иза штоја* (најпосле).

⁵³ *Дописано уместо* (су им).

подражавати, него завидити добрим. Но у исто ово⁵⁴ време, грчком обичају следејући, батинама злостављаху грађане, осуђене смрти предаваху. Кад држава одјача, и множином грађана сплетке учестају⁵⁵, почели невинне увлачити, и овим подобни чинити. Тада закон Порције и други изиђу, којима се дозвољава заточеније на смрт осуђенима. Овај узрок ја⁵⁶, сабрани отци, држим највише за многоважан, да ново закљученије не правимо. Већа је заиста врлина и мудрост код њи била, кои су малим средствима толику државу начинили, него у нас, кои оно, што су добро устроили, једва држимо. Дакле да иј пустимо, и умножимо војску Катилинину? никако! него овако судим: да им се добро узапте, они да се оковани држе у градовима, кои су најјачи; нити ко о њима после тога у сенату спомена чини, нити с пуком шурује. Ко другојаче поступао буде, Сенат ће судити, да против државе и обштег благостања чини.

Прилог 2.

СЛОВО М. ПОРЦИЈА КАТОНА У ИСТОМ ПРЕДМЕТУ

Сасвим је друго моје мненије, избрани отци, кад наше ствари и опасности разматрам, и кад⁵⁷ изреченија гдикои самном разгледам. Ови су, како ми се види, словословили о казни они, кои су отечеству, родитељма, црквама и огњиштама рат приуговљавали; ствар⁵⁸ пак совјетује: више се њи чувати, него совјетовати се, какву ћемо им пресуду изрећи. Јер друго онда можеш строгости предати, кад се учини; ово, ако не предупредиш да се не догоди, кад се већ догоди, бадава ћеш судове⁵⁹ позивати. Узетом граду ништа више не остаје побеђенима. Али за име бесмртни богова, вас ја⁶⁰ позивам, кои сте увек⁶¹ куће, стаје, стубце и ваше животиње више него државу уважавали: ако ова, каква таква, којима пријанате, задржати, ако увеселенијама вашим спокојство прибавити желите: пробуд'те се један пут, и латите се републике. Не ради се о приходима⁶², нити о неправдама сојузника: слобода и живот наш у сумњи јесте. Често сам, избрани отци, много речиј правио у скупштини овој: често сам се на разношност и грабљивост наши грађана тужио; због чега многе за противнике имам. Као⁶³ што

⁵⁴ Дописано *in margine*

⁵⁵ Прейходи нечийљива реч.

⁵⁶ Умейнушо изнад.

⁵⁷ Следи нечийљива реч.

⁵⁸ Прейходи неколико нечийљивих речи.

⁵⁹ Уместо прејходној (се суду).

⁶⁰ Умейнушо.

⁶¹ Уписано изнад прејријане речи (ваши).

⁶² Уместо првобитној (прибитку).

⁶³ Пре тоја (Као мени и срцу моме).

Слово

М. Стојановићу Калона у истој
президиј.

Савнаш е друго мот митић, и
дром оди, каз нара дуга и
ошаста гасеалити, и каз' го
индиренс едком самитон' р.
тадент. Ова и, како ми се бигу, сав,
всоловниа о кисти ова, каз кон и
олерелу, разубавиа, ерквама и
ошубавиа јаво гужоловниа,
~~и каз' кон и~~ дуга
и каз' кон и: бина се ова гужави,
вехо софоловниа се, казбу кема и
президиј инрет. Ово друго ошаста
мост, едросту президиј, каз се и,
и каз' кон, ово, ако се президиј, каз

нисам⁶⁴ себи и срдцу моме никакво игда иступленије дозвољавао⁶⁵, слабо сам и другима злочинија праштао. Но то, прем да сте ви мало уважавали, опет је република јака била, богатством одржаваше се немарност. Сад пак није до тога, да ли по добрим или злим навадама живимо, нити колико је или како⁶⁶ је величествена држава народа римског, него оће ли ова, каква таква наша с нама заједно непријатељима пасти у руке. Ту ми неко благод и милосердије препоручује. Оддавно смо⁶⁷ заиста ми право ствариј значеније изгубили; јер добра туђа поклонити штедротом, слобода на зло јуначтвом се назива; дотле⁶⁸ је република у назадку⁶⁹ дотерала.

Београд.

М. Стојановић.

SUMMARY

M. Stojanović: MANUSCRIPT OF STERIJA'S TRANSLATION OF SALUSTIUS

In the abundant bio-bibliographical materials on Jovan Sterija Popović (1806—1856) and his indented creative work — literary, scientific and pedagogical — there is only one mention, and this one exactly eleven decades ago (in 1868), of his manuscript translation from Latin, under the title *Beseda Julija Cezara* (Oration of Julius Caesar). Since that time and up to the present that apparently unique Latin translation by Sterija has remained unnoticed. In fact, in Sterija's inheritance in the Manuscript Department of Matica Srpska in Novi Sad, there exists the manuscript M. 9.427, filed under Translations from Latin — poetry and prose, with the title *Slovo Julija Cezara prilikom suđenja Katilinini buntovnika, koji su bili povatani, govoreno (iz Salustija)* — The Speech of Julius Caesar in Relation to the Trial of Catiline's rebels, who were captured, spoken (from Salustius), as well as *Slovo M. Porcija Katona u istom predmetu* (The Speech of M. Porcius Cato on the Same Subject). The orations are chosen out of the monograph of the Roman historian Salustius — On Catiline's Conspiracy (*Bellum Catilinae* or *De coniuratione Catilinae*, capp. 51 and 52). Only Caesar's oration was in fact translated completely, while the speech of Marcus Porcius Cato was translated only in part.

Sterija did his translation very quickly, amending certain places while translating, for which he found more adequate expressions according to the Latin original. The translation is done into non-reformed Serbian language which explains the existence of rather numerous archaisms, both lexical and grammatical. While first reading it, one finds some places unclear, due to adhering to the Latin construction and phrasing. In relation to the above the author of this contribution points out to some inadequately translated thoughts of Salustius' orators, including at the end the integral text of Sterija's translation in manuscript, naturally adapted to contemporary orthography. The manuscript is written in Cyrillic alphabet of the middle of the nineteenth century, i.e. in the non-reformed orthography. The punctuation is grammatical.

The manuscript is preserved in sheets and is not bound.

⁶⁴ Умешнушо умесшо ирвобишної (нити сам).

⁶⁵ Ирвобишної (дозво...допустио: праштао:).

⁶⁶ Пре шоја (каква).

⁶⁷ Иза шоја (ми).

⁶⁸ Реченица је ирвобишної зайочеша (тако је републи...).

⁶⁹ Дойисано изнад умесшо ирвобишної речи (најпосле).